

**ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ, ՔԱՂԱՔԱՇԻՆՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՎ ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ**

ԳԵՎՈՐԳ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Տեխնիկական գիտությունների թեկնածու

ԱՐՄԻՆԵ ԳՈՒԼՈՅԱՆ

«ՍՏ ԱՐՏ» ՍՊԸ ճարտարապետ

**ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՌԵԿՐԵԱՅԻՈՆ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐԻ ԴԵՐԸ
ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ**

Հոդվածում ներկայացվում է ճարտարապետական ռեկրեացիոն ռեսուրսների դերը զբոսաշրջության կազմակերպման մեջ և դրանց դերը հանրապետության սոցիալ- տնտեսական զարգացման գործում: Քննարկվում է այդ դերի իրագործման հետ առնչվող քաղաքաշինական և ճարտարապետական հուշարձանների սպասարկման հետ կապված խնդիրները: Բերված են նկատառումներ Հայաստանի Հանրապետության զբոսաշրջության զարգացման գործում քաղաքաշինական և ճարտարապետական հուշարձանների կարևորության վերաբերյալ:

Հանգուցային բառեր՝ Քաղաքաշինություն, ճարտարապետություն, հուշարձան, ռեկրեացիոն, էկոլոգիա, տեղեկատվական համակարգեր:

Ճարտարապետական ռեկրեացիոն ռեսուրսների դասին է պատկանում քաղաքաշինական և ճարտարապետական հուշարձանները: Դրանք են պատմական բնակավայրերի, թաղամասերի, փողոցների, այգիների կառուցման հատակագծերը, բնակելի, պալատական, պաշտամունքային, հասարակական, արտադրական և ճարտարագիտական կառույցները, ժողովրդական տները, ճարտարապետական կոթողները, ինչպես նաև մոնումենտալ քանդակագործության, գեղանկարչության և դեկորատիվ արվեստի նմուշները: Աշխարհը Հայաստանին և հայ ժողովրդին առաջին հերթին ճանաչում է ճարտարապետությամբ, որն ունի հազարամյակների պատմություն: Որպես ճարտարապետական ռեկրեացիոն ռեսուրսներ են հանդես գալիս պաշտամունքային, ռազմա- պաշտպանական, արդյունաբերական, բնակելի ու քաղաքային և մեմորիալ հուշարձանները, որոնք բնութագրվում են ինքնատիպությամբ և հաճախ ներկայացնում են տվյալ դարաշրջանի յուրօրինակ հանրագիտարաններ՝ նշանավորելով ճարտարապետական առանձին դպրոցներ և ուղղություններ:

Հայաստանի ճարտարապետական ժառանգության մեջ պաշտպամունքային հուշարձանները ներկայացված են ամենաբազան տեսակներով և տիպերով: Դրանք հիմնականում վերաբերվում են միջնադարին, իսկ անտիկ ժամանակներից պահպանվել են եզակի թվով հուշարձաններ: Միջնադարյան պաշտամունքային հուշարձանները ներկայացված են բազիլիկատիպ և կենտ-

րոնագմբեթ տեսակներով, ինչպես նաև դանց սինթեզված տարատեսակներով (գմբեթավոր դահլիճ և այլն): Պաշտամունքային կառույցները հանդես են գալիս եկեղեցիների և վանքային համալիրների տեսքով: Դրանցից շատերը գունագեղությամբ, բազմապիսի ու բազմաթիվ շենքերի ծավալատարածական հորինվածքների համաչափության և բնության հետ ունեցած ներդաշնակ կապի շնորհիվ ասամբլային ճարտարապետության փառահեղ նմուշներ են [1], որոնք նախապայման են հանդիսանում գիտական և ճանաչողական զբոսաշրջության համար:

Գիտական զբոսաշրջությանն են վերաբերվում այցելություն մարզերում քաղաքական և ճարտարապետական հուշարձանների վերաբերյալ գիտական տեղեկատվության հավաքագրումը: Դրանք սովորաբար կատարվում են գիտնականների կողմից՝ հետևաբար վատ ուսումնասիրված հուշարձանների վերաբերյալ առկա տեղեկատվության լրացման նպատակով՝ արշավախմբերի կազմակերպման եղանակով: Սովորաբար այդ արշավախմբերին մասնակցում են տարբեր երկրների գիտնականներ, որը նպաստում է դրանց միջև գիտական կապերի ամրանդմանը, գիտնականների և ուսանողների խմբերի փոխանակմանը:

Ճանաչողական զբոսաշրջությունը զբոսաշրջություն է՝ դասական առումով: Այն ընդգրկում է այն ճամփորդությունները որոնք կատարվում են պատմամշակութային հուշարձանների հետ ծանոթանալու նպատակով: Ճանաչողական զբոսաշրջությունը իրականացվում է արահետների միջոցով, որոնք հնարավորություն են տալիս զբոսաշրջիկին ծանոթանալու ոչ միայն տվյալ տարածքի պատմամշակութային հուշարձանների բազմազանության հետ այլ գիտակցելու դրա պահպանության անհրաժեշտությունը:

Հայաստանի Հանրապետությունում (ներառյալ Արցախը) հաշվում են շուրջ մի քանի տասնյակ հազար պատմամշակութային արժեքներ՝ վանքային համալիրներ, եկեղեցիներ, մատուռներ, սրբավայրեր, ամրոցներ, դամբարաններ, բնակատեղիներ, գերեզմանոցներ, խաչքարեր, ճարտարագիտական կառույցներ, քարավանատներ, կամուրջներ և այլն, որոնք վերաբերվում են մարդկային քաղաքակրթության զարգացման բոլոր ժամանկներին՝ հնադարից մինչև մեր ժամանակները [2]:

Հանրապետությունը քաղաքաշինական և ճարտարապետական հուշարձաններով ամենահարուստը լինելով հանդերձ՝ ուղեկցվում է նաև այդ հուշարձանների որակական բարձր արժեքներով: Այդ ամենով հանդերձ, հանրապետության հուշարձաններից շատերի վիճակը վատթար է [3]: Ժամանակը, տարերքը ավերն ու ասպատակությունները քայքայել են դրանք, քչերն են բարվոք վիճակում, մեծ մասամբ խարխլված եմ կամ խոնարհված: Տարերքը և ժամանակը մեծ վնաս են հասցրել: Քչերն են ենթարկվել նորոգման, վերականգնման և ամրակայման: Մինչ դեռ քաղաքաշինական և ճարտարապետական հուշարձանները՝ բնության և մարդու ստեղծած պատմամշակութային այլ հուշարձանների հետ, մեր երկրի ներուժն են: Անգնահատելի է դրանց դերը գիտության, քաղաքակրթության, գեղարվեստի, հայրենասիրական դաստիարակության և այլ առումներով: Դրանք տպավորիչ, հարուստ և շո-

շափելի կարող են դարձնել միջավայրը, իմաստավորել և կարևորել կատարելիք դերը: Հիմնախնդիրները անմիջականորեն վերաբերվում են մշակութային արժեքների պահպանության դրվածքի լավացմանը և կազմակերպչորեն, և գործնական առումով: Որպես բարձր քաղաքակրթական արժեքներ քաղաքաշինական և ճարտարապետական հուշարձանները դեպի իրենց են ձգում մարդկանց՝ աշխարհի տարբեր ծայրերից: Դրանց գոյությունը քաղաքական մեծագույն շնորհ է ինչն առաջադրում է նաև պահանջ և պատասխանատվություն: Առաջին հերթին նկատի է առնվում քաղաքաշինական և ճարտարապետական հուշարձանների նորոգումը, ամրակայումը և վերականգնումը, և առավել կարևորը՝ հուշարձանների բնականոն վիճակի բերելը, հնարավորություն կտա դրանք լայնորեն ներառել սոցիալ- տնտեսական հարաբերությունների մեջ, ստեղծել հանգստի և գործունեության զարգացած համակարգ, ոլորտը դուրս բերել կանաչ ճանապարհի, որ հաստատեն, սերունդներին փոխանցվեն արարչագործության այդ վավերագրերը [4]: Քաղաքաշինական և ճարտարապետական հուշարձանները ժողովրդի նյութական պատմությունն են, որոնք պատկանում են ավելի շատ ներկային, քան թե՛ անցյալին: Դրանց պահպանությունը, կյանքի և գործունեության մեջ ներառելը, գալիք սերունդներին անխաթար փոխանցելը երկրի և ընդհանուր հոգածության գործը պետք է լինի: Ցավոք, և հնում, և նոր ժամանակներում պեղման արդյունքներն ուղղորդել են միայն նյութական մշակույթի արժեքների որոնմանը, բայց ոչ հնավայրերը պահպանելու, թանգարանացնելու մտահոգության, որի հետևանքով պեղած հնավայրերից քչերի հետքերն են մնացել, մյուսներն անխնամ վիճակի և անտարբերության հետևանքով հողմահարվել են և ծածկվել հողի շերտով [3]:

Ճարտարապետական ռեսուրսները զգալիորեն բարձացնում են տարածքի ռեկրեցիոն արժեքը: Ի տարբերություն մյուսների, ճարտարապետական ռեսուրսները ունեն յուրահատկություն. Դրանք հանդես են գալիս որևէ կոնկրետ հուշարձանի տեսքով: Դրանց ընկալումն ավելի շատ կրում է հուզական/էմոցիոնալ/ բնույթ:

Հուշարձանը և միջավայրը փոխադարձորեն լրացնում, արժևորում և որակ են հաղորդում միմյանց՝ դառնալով օրգանական և փոխհարաբերացնող բաղադրիչներ: Խնդրի նման ըմբռնումը պայմանավորում է ոչ միայն բուն հուշարձանների ֆիզիկական գոյությունը, այլև դրան միջավայրի անխափան պահպանումը, ինչը հաճախ անտեսվում է: Դրանք դարերի ընթացքում դարձել են տվյալ միջավայրի անբաժան մասեր: Հանգստի և տուրիզմի կազմակերպումն ամենից առաջ անմիջական շփում է բնության հետ, վերջինիս հնարավորություններից առավելագույն չափով օգտվել ինչի հնարավորությունները հանրապետությունում բավական մեծ են: Հանրապետությունում ճարտարապետական ռեկրեացիոն ռեսուրսների ներուժի առկայությունը դեռևս լիարժեք և բավարար երաշխիք չէ տուրիզմի և հանգստի գործի զարգացման համար: Խնդիրը նաև այդ ներուժի հնարավորությունները նպատակահարմար օգտագործելը և տուրիզմի ու հանգստի գործի զարգացման նպաստող միջավայրի ստեղծումն է, որը կլուծի կարևորագույն խնդիրներ, ինչպիսիք են նոր աշխա-

տատեղերի ստեղծումը, ճարտարագիտական ենթակառուցվածքների արդիականացումը՝ կարևոր նախադրյալներ ստեղծելով հանրապետության կաշուն տնտեսական աճի համար:

Զբոսաշրջային ռեսուրսների զարգացման կարևոր փուլը քաղաքաշինական և ճարտարապետական հուշարձանների հայտնաբերման ուսումնասիրության և գնահատման համակարգի ստեղծումն է: Զբոսաշրջային ռեսուրսների վարման համար նպտակահարմար է կիրառել նորագույն տեղեկատվական տեխնոլոգիաները՝ տարածաժամանակային տեղեկատվության մշակման հմակարգերը (USZ) և ծրագրաապարատային մարդ-մեքենա համակարգը, որոնք ապահովում են տարածական տվյալների հավաքում, մշակում, պատկերում, տարածում, պահպանում և հուսալիություն: Դրանք նաև ապահովում են շրջակա միջավայրի և հասարակության տարածական կազմակերպման և կառավարման, վերլուծության և մոդելավերման, ինչպես նաև կանխատեսման հետ կապած գիտական և կիրառական խնդիրների լուծման դեպքում այդ տվյալների արդյունավետ օգտագործում [5]: Արդյունքում ձևավորվում է ճարտարապետական ռեկրացիոն համակարգերի տեղեկատվական համակարգ, որտեղ կարևորվում է ծրագրային փաթեթի ընտրությունը: Վերջինս պետք է հնարավորություն տա տարաբնույթ և ցրված տեղեկատվական քառսից քաղել առավելագույնը, գործուն տեղեկատվությունը համակարգված ձևով ընդունելու, պահպանելու, որոշակի ժամանակահատվածում զոսաշրջային ռեսուրսների իրավիճակը որոշող դինամիկ երևույթների գնահատում կատարելու համար, մշակելով մեծածավալ տեղեկատվություն՝ էլեկտրոնային քարտեզագիտական հիմքի վրա և հաշված վարկյանների ընթացքում ստանալու անհրաժեշտ տվյալներ [6]:

Դրանց գնահատումը (տեղոլոգիական, տնտեսական, սոցիալական, էկոլոգիական) ռեսուրսների օգտագործման առավելագույն արդյունք ստանալու անհրաժեշտ նախապայմանն է, որը հնարավորություն կտա հանրապետության զբոսաշրջային ռեսուրսների փորձագիտական արժեքների վրա հիմնաված՝ տարածքների գնահատման երկրաէկոլոգիական հարաբերական ցուցանիշի որոշման եթողի կիրառմամբ զբոսաշրջային երթուղիները հանգեցնել նոր և մինչև օրս շրջանառության մեջ չմտած զբոսաշրջության օբյեկտներով և երթուղիներով, դրանով իսկ թուլացնելու ճնշումը հիմնական զբոսաշրջության օբյեկտների վրա և երկարացնել զբոսաշրջային ժամկետը [7]:

Իմի բերելով զբոսաշրջության զարգացման գործում ճարտարապետական ռեկրեացիոն ռեսուրսների վերաբերյալ նկատառումները, դրանք կարելի է ամփոփել հետևյալ կերպ.

1. Հանրապետությունը հայտնի է իր քաղաքաշինական և ճարտարապետական հուշարձաններով, որոնք անփոխարինելի դեր ունեն տուրիզմի և ակտիվ հանգստի գործի զարգացման գործում:
2. Քաղաքաշինական և ճարտարապետական հուշարձանների դերը անգնահատելի է գիտության, քաղաքակրթության, մշակութաբանական, կառուցողական-գեղարվեստական եզակի հատկանիշներով, ճանաչողության և այլ առումներով:

3. Հուշարձաններից շատերը վատթար վիճակում են, կարիք ունեն նորոգման, վերականգնման, ամրակայման, տարածքի բարեկարգման և մոտեցումների կարգավորման:

4. Հաշվի առնելով վերջին տասնամյակում լայն թափ ունեցող քաղաքաշինական և ճարտարապետական հուշարձանների ուսումնասիրության, քարտեզագրման և ներկայացման հետ կապված աշխատանքները, առաջարկում ենք վերանայել պայմանական նշանների բովանդակությունը և ավելացնել նոր՝ «Տեսարժան վայրեր» բաժինը, որում արտացոլվելու են ճարտարապետական ռեկրեացիոն ռեսուրսներ հանդիսացող բոլոր օբյեկտները, կամ կիրառել քարտեզագրական պատկերման այնպիսի երևույթներ և մեթոդներ, որոնք նմանորինակ օբյեկտները կարող են առանձնացնել ընդհանուր ֆոնից:

5. Կարիք կա ճանապարհատրանսպորտային սպասարկման և ճարտարագիտական ենթակառուցվածքների զարգացման ու կատարելագործման:

6. «Ռեկրեացիա» հասկացության տակ պետք է հասկանալ ոչ միայն հանգստի, սպորտի, առողջության ամրապնդման և այլ ուղղությունները, այլև սոցիալ-տնտեսական գործունեության բնագավառը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հայաստանի Հանրապետության օրենքը «պետության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների և պատմական միջավայրերի պահպանության և օգտագործման մասին» 1998:

2. Հայաստանի Հանրապետության տարաբնակեցման գլխավոր նախագիծ «Հայնախագիծ» ՓԲԸ, քաղաքաշինության արվեստանոց. -Երևան, 2002:

3. **Շուխիյան Գ.** Ոգի, Գույն, Կերպար. - Երևան, 2009. - էջ 192-201:

Աշխատանքն իրականացված է ՀՀ պետական բյուջեից գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության բազային ֆինանսավորմամբ «ՀՀ ճարտարապետական և շինարարական համալիրների կայուն զարգացման ուղիների բացահայտում, ճշգրտում, ներդրման առաջարկությունների և հանձնարարականների մշակում՝ մշտական մոնիտորինգի կիրառմամբ» ծրագրի շրջանակում:

4. **Բաքսեղյան Ն.Տ.** ճարտարապետական հուշարձանների դերը Լոռու մարզի սոցիալական զարգացման գործում // ՉՇՀԱՀ գիտ. աշխատություններ. -Երևան, 2016. Հ. I (60). - էջ 3-8:

5. **Սումարյան Շ. Գ., Մուրադյան Վ. Ս.** Հողերի էրոզիոն վտանգավորության աստիճանի գնահատում ԱՏՀ և կառավարում. -2012ՀԿ.-216 էջ:

6. **Գևորգյան Գ. Ա.** Զբոսաշրջության ռեսուրսների կադաստրի առանձնահատկությունները //ՃՇՀԱՀ տեղեկագիր -Երևան,-2016.-N4-էջ 107-110:

7. «Հայաստանի Հանրապետության երկտեղեկատվական համակարգի ստեղծման և վարման հայեցակարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության 2007թ. Մարտի 2-ի N197 որոշում:

ГЕВОРГ ГЕВОРГЯН

Кандидат технических наук

АРМИНЕ ГУЛОЯН

ООО «СТ-АРТ», архитектор

РОЛЬ АРХИТЕКТУРНЫХ РЕКРЕАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ В ТУРИЗМЕ

В статье показана роль архитектурных рекреационных реформ в организации туризма и их роль в социально-экономическом развитии республики. Рассматриваются проблемы,

связанные с обслуживанием градостроительных и архитектурных памятников, связанных с реализацией данной роли. Приведены доводы о важности градостроительных и архитектурных мемориалов в деле развития туризма в Республике Армения.

GEVORG GEVORGYAN

Candidate of Technical Sciences

ARMINE GULOYAN

"ST-ART" LLC, Architect

THE ROLE OF ARCHITECTURAL RECREATIONAL RESOURCES IN TOURISM

The article presents the role of architectural recreational reforms in the organization of tourism and their role in the socio-economic development of the republic. The problems connected with servicing of town-planning and architectural monuments connected with the realization of this role are considered. The arguments about the importance of town-planning and architectural memorials in the development of tourism of the Republic of Armenia are presented.